

SAAMA-VERB GRAMMATILISTES KONSTRUKTSIOONIDES

ILONA TRAGEL, KÜLLI HABICHT

Verb *saama* on eesti keeles üks polüseemsemaid. Oleme varem Keeles ja Kirjanduses kirjeldanud semantilisi kategooriaid, mida selle verbiga eesti kirjakeeles väljendatakse.¹ Siinses artiklis tulevad vaatluse alla grammatilised kategooriad, mida *saama*-abiverb konstruktsioonis infiniitse põhi-verbiga väljendada võimaldab. Lähtume eeldusest, et grammatilised kasutusjuhud on välja kujunenud kesksete leksikaalsete kasutusmuustrite põhjal ning on nendega grammatiseerumise kaudu seotud (vt Hopper 1991; Heine, Kuteva 2002). Niisiis läheneme *saama* grammatiliste kasutusjuhtude kujunemisele kui grammatiseerumise protsessile, püüdes visandada grammatiseerumise ahela, mis kulgeb konkreetsetest (leksikaalsetest) abstraktsemate (grammatiliste) kasutuste suunas ning ühendab eri tüüpi ja eri grammatiseerumisastmel kasutusi. Grammatiseerumise ahela kirjeldamisel lähtume konstruktsioonidest kui vormi ja tähenduse kindlapiirilistest tervikutest. Jälgime *saama* grammatiliste kasutusmuustrite puhul ka võimalikke kontaktimõju ilminguid. Modaal-tähenduste eristamisel lähtume põhiliselt Johan van der Auwera ja Vladimir Plungiani vajalikkuse ja võimalikkuse liigitusel põhinevast modaalsuskäsitlusest (1998). Siinse kvalitatiivse uurimuse materjal pärineb Tartu Ülikooli vana kirjakeele korpuselt, eesti kirjakeele korpuselt, eesti murrete korpuselt ning veebilehtede korpuselt etTenTen.

1. *saama* modaalkonstruktsioonides

Maailma keelte grammatiseerumiseleksikonis (Heine, Kuteva 2002) on allikmõistetel GET ('to get', 'to receive', 'to obtain') palju sihtmõisteid, millest viis kuulub modaalsesse valdkonda: VÕIMELISUS (täpsemalt: osalejasisene VÕIMALIKKUS), KOHUSTUS (VAJALIKKUS), LUBAMINE/VÕIMALDAMINE (PERMISSIIVSUS), VÕIMALIKKUS (täpsemalt: osalejaväline VÕIMALIKKUS) ja ÖNNESTUMINE. Neist kõik peale PERMISSIIVSUSE on olemas ka eesti keele verbil *saama*.²

Läänemeresoome keelte *saa*-tüve tavalisim tähendus on 'võimeline, suuteline olema' (Saukkonen 1966; Kangasniemi 1992; vt ka Habicht, Tragel 2014). Heikki Kangasniemi (1992: 329) toob *saa*-tüve kohta Pauli Saukkose (1966)

¹ Verbiga *saama* väljendatud leksikaalsed kategooriad ja konstruktsioonid. – Keel ja Kirjandus 2014, nr 11, lk 826–844; vt ka Tragel, Habicht 2012.

² Eesti keele permissiivkonstruktsioon hõlmab kaht sündmust, ja konstruktsiooni tähenduse võiks kokku võtta 'kedagi oma autoriteediga midagi tegema mõjutama nii, et lõplik kontroll soorituse üle on tegevuse sooritajal'. Tegu on lubamist, võimaldamist, teha laskmist väljendava konstruktsiooniga, mida tüüpiliselt vormistavad verbid *andma*, *käskima*, *laskma*, *lubama*, *paluma*, *võimaldama*. (Klettenberg 2007: 3–4)

andmed: selle tüve omandamise tähendust väljendav vaste esineb läänemeresoome keeltele lisaks ka saami keeles ja mõnes uurali keeles. Saukkonen (1966) esitab oletuse, et konstruktsiooni *saada* + infinitiiv praegused tähendused võivad olla arenenud konstruktsioonist *saa-* + *O* + V_{da} , nt *saan kalaa syödä*, mis algselt on tähendanud 'saan kala kätte ja süüa ära', kuid millele on lisandunud tähendus 'ma sain võimaluse kala süüa' (Saukkonen 1966). Sellistest tähendustest oli lihtne tuletada osalejavälise võimalikkuse tähendus 'ma sain (välisoludest tingitud võimaluse) kala süüa', sest tähendas ju kala kättesaamine seda, et jumalad olid olnud armulised ja saatnud toitu. (Vt ka Tragel 2007)

Mati Ereli (2003: 106–107) andmetel on *saama* kolmest eesti keele kesksest modaalverbist (teised on *võima* ja *pidama*) kõige vähem grammatiseerunud ning seda kasutatakse eelkõige võimalikkuse (võimelisuse) väljendajana, harvem mittetahtlike situatsioonide kirjeldamiseks üldistes väidetes. *saama*-verbi grammatiseerumist, selle poolabiverbilisust ja keskseid modaalkasutusi käsitleb Ereli oma eesti keele lauseõpetuse öeldise ülevaates (2013: 117–119).

Petar Kehayov ja Reeli Torn-Leesik (2009: 368) on eesti *saama*-verbi modaaltähendusi käsitlenud teiste soome-ugri keelte modaalverbidega võrreldes ja toonud kõigis soome-ugri keeltes esilduvatena välja võimalikkuse ja vajalikkuse tähenduse, rõhutades viimase esinemist piiratumal alal. Kehayovi ja Torn-Leesiku (2009: 371) kriteeriumide kohaselt on *saama*-verbil suur polüfunktsionaalsuse potentsiaal, kuivõrd see väljendab eesti, soome ja liivi keeles viit modaalsust funktsiooni.

Tänapäeva eesti kirjakeeles väljendavad *saama*-modaalkonstruktsioonid peamiselt osalejavälisest mitte-deontilist modaalasust (võimalikkus), vähem esineb osalejasisest modaalasust (võimelisus). Selle põhjuseks on peetud sobivate, st ainult osaleja sisemisest ressursist sõltuvate situatsioonide harvemat väljendamise vajadust osalejavälise võimalikkusega võrreldes. *saama*-konstruktsioon on tänapäeva kirjakeeles ennekõike mitte-deontilise mitteepiteemilise modaalasuse väljendamise vahend. (Penjam 2008: 133) Eesti murretes on kesksetena nimetatud *saama* + V_{tud} passiivi-, impersonaali-, resultatiivsus- ja possessiivse perfekt konstruktsioonid ning *saama* + V_{da} impersonaali- ja modaalstruktsioonid. Seevastu tulevikukonstruktsioonid *saama* + V_{ma} on murretes vähe (Uibo 2013).

Vanema kirjakeele andmestiku põhjal võiks eeldada, et modaaltähendused on arenenud tüüpilist grammatiseerumisteed pidi juurmodaalasustest (osalejasisest ja osalejavälisest VÕIMALIKKUSEST ja VAJALIKKUSEST) episteemilise modaalasuse (episteemilise VÕIMALIKKUSE ja TÕENÄOSUSE) suunas. Eesti vanemas kirjakeeles hakkab aga seoses *saama*-modaalkonstruktsioonidega silma omapärane kasutustava: väga vähe näiteid leidub seal osalejasisese VÕIMALIKKUSE ja osalejavälise VAJALIKKUSE väljendamise kohta. Samal ajal on rohkesti näiteid episteemilise VÕIMALIKKUSE ja VAJALIKKUSE ning ka TULEVIKU väljendamise kohta. Seda võib seletada kontaktimõjulise grammatiseerumisega, millest on kirjutanud ka Bernd Heine ja Tania Kuteva (2003, 2005) ja mille kohaselt võib kontaktkeele tugev mõju suunata vastuvõtva keele grammatika kujunemist nii, et loomulikus grammatiseerumises jäetakse astmeid vahele (vt Habicht 2001: 168; Metslang 2011). Saksa keele mõju tingimustes on eesti varasemas kirjakeeles üle võetud kaugemale grammatiseerunud konstruktsioon: TÕENÄOSUSE väljendamine *saama*-konstruktsiooni abil ja järgmise arengujärguna ka TULEVIK. Need on olnud religioossete tekstide tõlkimisel vajalikud konstruktsioonid,

mis on keelekorralduslike seisukohtade muutumisest põhjustatud tõusude ja mõõnadega kasutusel olnud XVII sajandist alates kuni tänapäevani.

saama-modaalkonstruksioonid, mille struktuur, kaasa arvatud põhiverbi infinitiivivormi valik, varieerub XVII sajandi kirjakeeles märkimisväärselt, on vanemas kirjakeeles sagedased. Kui XVI sajandist ja XVII sajandi algusest pärinevates tekstides ei leidu näiteid võimalikkuse ja vajalikkuse kohta, mida oleks väljendatud *saama*-konstruktsiooni abil, siis leidub selliseid näiteid juba XVIII sajandi tekstides, kus taotleti teadlikult suuremat rahvakeelelähedust. Tõsi, ka XVII sajandi algul kirja pandud Georg Mülleri käsikirjalistes jutlustes esineb neljal korral konstruktsioon *nägema saama* 'nägi saama', mis võib osutada, et rahvakeeles on sellel võimalisuse > võimalikkuse tähendus olemas olnud. Selline kasutusviis näitab ühtlasi loomulikku grammatiseerumist, mis peegeldab tugeva saksa kontaktimõju eelset seisust ja avab *saama* + V_{ma} konstruktsiooni varasema kasutuse, mis seostub leksikaalselt tähenduselt muutumisega (vrd muutuskonstruktsiooni *nägi saama*). Olukord teiseneb aga juba XVII sajandi 30. aastatel, mil saksamõjuline keelekasutus muutub standardiks ning saksa *werden*-abiverbi tõlkevastena hakatakse järjest rohkem kasutama *saama*-futuuri konstruktsioone. Need on tavapärased nt Heinrich Stahli, XVII sajandi eesti kirikukirjakeele algusperioodi enim mõjutanud autoriteetse misjonilingvisti keelekasutuses:

- (1) NJnck tehhet **sahwat sündima** sest pehwalickust / ninck kuhst / ninck techtest / ninck mah pehl **sahp** selle rahwalle werriseminne **olla**/ ninck **sahwat wabbisema** / ninck se merri ninck needt merrewohdt **sahwat murrisema** .. VNd es **werden** Zeichen **geschehen** an der Soñen / vñd Mond / vnd Sternen / Vnd auff Erden **wird** den Leuten bange **sein** / vnd **werden zagen** / Vnd das Meer vnnd die Wasserwogen **werden brausen** .. (VAKK, Stahl 1638, HH III, 4) 'Ning tunnustähed sünnivad päikesest, kuust ja tähtedest ning maa peal on inimestel hirm ja nad vabisevad ning meri ja merevood mürisevad'

Eelnevas näites on ühelt poolt näha saksa futuurumivormi täpset vastavusse seadmist eesti keele *saama*-konstruktsioonidega. See on XVII sajandi tõkelise kirjakeele ilming, mis osutab sellele, et võõramaalastest pastori-tele mõeldud tekstides eelistasid mitte-eestlastest autorid eestikeelses tekstis saksa keelega võrreldavaid konstruktsioone. Teisalt ilmneb näitelausest ka Stahli vormivaliku eripära: ta kasutab *saama*-konstruktsioonis enamiku põhiverbidega *ma*-infinitiivi, ühel juhul, koos *olema*-verbiga, aga *da*-infinitiivi. Ilmselt oli selle varieerimise taustaks autori isikupärane vormitaju, sest lisaks *olema*-verbile on sarnastes konstruktsioonides erandlikult ja küllaltki süsteemselt *da*-infinitiivi vormis kasutatud ka *minema*- ja *tulema*-verbi. Ei ole siiski alust arvata, et Stahl tõlgendanuks *ma*- ja *da*-infinitiivilist kasutust sarnases konstruktsioonis eri funktsioonidena.

Tänapäeva eesti keeles on eri tüüpi modaalkonstruksioonidega seotud erinevad infinitiivivormid: *da*-infinitiiviga vormistatakse osalejasisest (2) ja osalejavälist (3) ning episteemilist VÕIMALIKKUST 'vähene tõenäosus' (4), *ma*-infinitiiviga RESULTATIIVSUST, mis on seotud ÕNNESTUMISE tähendusega (5), ja TULEVIKKU (6).

- (2) Aga loomekomplektiga **saab** koos **mängida**. (etTenTen, www.poogen.ee)

- (3) Ega sa lihtinimese ja töölisena **ei saagi** peale oma valimise hääle suurt **teha**. (etTenTen, www.mulje.ee)
- (4) Tegelikult ei olnud tema jaoks väljaspool kehalist olekut millelgi mõtet, nagu **saaks** inimene ja loom ilma kehata üldse **olemas olla**. (N717 ILU)
- (5) .. TÜ/Rock **sai** oma vankri õigesti **jooksma** alles teise veerandaja keskel. (basket.ut.ee)
- (6) See **saab olema** üks suur lust ja lillepidu kui siniste päevadega midagi jukerdama hakatakse. (etTenTen, happy.net.ut.ee)

Eesti murretest puudub senini täpsem ülevaade *saama* erinevate modaalkasutuste jagunemise kohta,³ kuid korpusematerjalis on rohkesti just osalejasisese võimalikkuse näiteid, nt

- (7) mull jalad vigasest jäänuvad ***ei saa `kõn'dida*** (ÄKS)

1.1. Võimalikkusmodaalsus

Eesti vanemas kirjakeeles leiduvad esimesed osalejavälise mittedeontilise **VÕIMALIKKUSE** näited XVII ja XVIII sajandi kirjakeeles. Verb *saama* on oleviku ainsuse 3. pöörde vormis, nt

- (8) Küllab siis otse mönnusad sannad **saab** selle ue Testamenti ramato sees **luggeda**. (VAKK, Helle 1732, 386)

Näiteid osalejasisesest ja osalejavälise **VÕIMALIKKUSE** vahealalt leidub ka XIX sajandi tekstides.

- (9) kas seddasinnast önsat ello kegi siin **pärrida saab?** (VAKK, Holtz 1817, 116)
- (10) Kül oli temal karta waewa ja häda teadmatagi, kas enam elusalt pöörab tagasi ja **saab** omastega **röömustada!** (VAKK, Schüdlöffel 1844, 11)

Osalejavälise deontilise **VÕIMALIKKUSE** näiteid leidub osalejasisesest mittedeontilise **VÕIMALIKKUSEGA** võrreldes oluliselt vähem. Vana kirjakeele materjalis see funktsioon ei esildunud, kuigi täpsem korpuseanalüüs võiks ilmselt mõne seda tüüpi haruldasema kasutusjuhu välja tuua. Osalejavälisest deontilisest **VÕIMALIKKUST** tänapäevases kasutuses ilmestab näide 11.

- (11) Loomist ja hävitamist, rumalust ja tarkust, armastust ja vihkamist **ei saa kuulutada** „võrdselt õigeiks”. (etTenTen, www.ekspress.ee)

Eesti vanemas kirjakeeles leidub vaid üksikuid osalejavälise deontilise **VÕIMALIKKUSE** näiteid, mis sisaldavad viidet deontilisele autoriteedile, kes midagi võimalikuks teeb. Esimesed sellised kasutusjuhud leiduvad XVIII sajandi esimese poole tekstides, piiblikeele teadliku rahvapärastamise ajal, nt

- (12) .. sest nemmad nutwad minno ees ja ütlevad: Anna meile lihha, et **same süa**. (VAKK, Piibel 1739, 4Ms 11:13)

³ Kristel Uiboaed ei ole doktoritöös (2013), mis analüüsib ka murretes esinevaid *saama*-konstruktsioone, eri modaaltähendustel vahet teinud.

Võimalikkuskonstruktsioon on võinud oma arengus lähtuda omandamis- konstruktsiooni laienduseks tõlgendatavatest kognitiivverbide *da*-infinitiivi vormis kasutusjuhtudest, mida leidub ka varasemas kirjakeeles (vt ka Habicht, Tragel 2014: 833–836), nt

- (13) Kes ütlevad: Tötko Juñal, ta tehko ruttuste omma tö, et **same nähha**; ja sago liggi, ja tulgo waid Israeli pühha Lunnastaja nou, et **same teäda**. (VAKK, Piibel 1739, Js 5:19)

Ka *tud*-partitsiibiga *saama*-konstruktsioon väljendab osaleja võimelisust millegi tegemiseks välistest või sisemistest takistustest hoolimata. Selliselt on vanemas rahvakeeles väljendatud osalejasisesest VÕIMALIKKUST. Samal ajal on konstruktsioon seotud ka üldisema ÖNNESTUMISE ja RESULTATIIVSUSE tähendusega. Tänapäeva kirjakeeles neid konstruktsioone niisuguses funktsioonis ei kasutata.

- (14a) Kas sa **saad** kaa **söödud** oma hamba-waluga? (Ahrens 1853)

- (14b) mõni **saab** nõnda **oldud** ('tal on võime nii olla') (Ahrens 1853)

Võimalikkuskonstruktsioonidest on toimunud grammatiseerumine VAJALIKKUSE väljendamise suunas.

1.2. Vajalikkusmodaalsus ja modaaltähenduste piiritlemise probleemid

Tänapäeva kirjakeeles võib *saama*-modaalkonstruktsioon lisaks osalejasisele ja osalejavälisele VÕIMALIKKUSELE väljendada ka VAJALIKKUST, nagu on osutanud mh Kehayov ja Torn-Leesik (2009) ning Pille Penjam (2008: 133). Sellise tähendusega konstruktsioon on domineeriva võimalikkuskonstruktsiooni kõrval siiski harv ning VAJALIKKUSE tähendus järeldeb sellistel juhtudel kontekstist ega ole tõlgenduslikult ühemõtteline, nt

- (15) Teie **saate** veel kaua-kaua tema eest hellalt **hoolitseda**, võite õrnusevarud tervenisti mängu panna. (Penjam 2008: 133)

Piir osalejasisesest ja osalejavälise VÕIMALIKKUSE väljendamise vahel on hajus ning kirjakeeles leidub hulgaliselt sildkontekste, kus on võimalikud mõlemad tõlgendused, nt

- (16) Se olli õ'nnega kóus, kes surnud hobbose küllest tükki lihha **sai lõigata** ja sedda omma jahhodega **kéta**. (VAKK, Suve Jaan 1841, 1344)

Eelneva lause sisu on võimalik tõlgendada nii osalejasisesest VÕIMELISUSEST, st osaleja tegutsemisvalmidusest, kui ka osalejavälisest VÕIMALIKKUSEST, st soodsate (välis)tingimuste olemasolust lähtudes.

Verbi *saama* modaalkasutustele on iseloomulik ka see, et kõnelejal on võimalus jätta täpsem tõlgendus lahtiseks. Näite 17a kontekstist ei selgu, mis on selle põhjuseks, et kassiga ei saa õnnelik olla (st kas põhjus on seisukoha autoris või kassis). Näites 17b on keelekasutaja väljendanud end *saama*-verbiga, kuigi saanuks valida ka selgemalt näiteks keeldu väljendavad vahendid

(*ei või / ei tohi*). Selline valik võib osutada, et kuigi lauset saab mitmeti mõista, on esiplaanil ikkagi osalejavälise VÕIMALIKKUSE tõlgendus.

(17a) Sest kassiga **Ei Saa olla** õnnelik. (etTenTen, pilleriin.ee)

(17b) See **ei saa nii olla!** (etTenTen, www.mulje.ee)

Veelgi komplitseeritum on modaalsuse liiki määratleda nn üldisikulistest näidetes (*saama*-verb ainsuse 3. pöördes), milles ei ole selge isegi modaalsuse agent. Näide 18a võiks kuuluda episteemilise modaalsuse valdkonda, st see väljendab kõneleja järeldust situatsiooni parameetrite põhjal. Oleme seisukohal, et sarnaselt Eve Sweetseri modaalsuskäsitlusega (1990) on ka eesti keele *saama*-verbi modaal tähendusi analüüsidest mõttekas vaadata episteemilist modaal tähendust juurmodaalsusest pärinevana ja sellega seotuna. Sweetser ongi seda käsitlenud metaforse ülekanadena sotsiaalse (vrd osalejavälise VÕIMALIKKUS ja VAJALIKKUS) ja füüsilise/vaimse (vrd osalejasisene VÕIMALIKKUS) modaalsuse valdkonnast (ehk juurmodaalsusest) järeldustasandi (ingl *reasoning*) valdkondadesse (episteemiline modaalsus) (Sweetser 1990: 59). Järeldustasandi kasutuste tõlgendamisel on taas oluline roll ÕNNESTUMISE tähendusel (18b), nt mõistestajal on raskusi Kristina nimetamisega *päris-suusatajaks* (täpsemalt vt Habicht, Tragel 2014: 831–833).

(18a) Kuidas sellised asjad **saavad sündida?** (etTenTen, www.ekspress.ee)

(18b) Verinoort Kristinat **ei saanud** päris-suusatajaks veel **tituleeridagi**, kui meedias ilmus tunnustatud ajakirjanikult kommentaar, et tüdrukust ei saa niikuinii midagi .. (etTenTen, www.ohtuleht.ee)

1.3. Episteemiline modaalsus (TÕENÄOSUS)

Selle kohta, kuidas osalejavälise VÕIMALIKKUSE tähendus läheb üle episteemilise VÕIMALIKKUSE ja VAJALIKKUSE tähenduseks, pakuvad vana kirjakeele tekstid vaid üksikuid näiteid:

(19) Kuidas tedda keige parreminne paigale **saab panna?** Wie bringt man sie am füglichsten an ihrem Ort. (VAKK, Helle 1732, 395)

Episteemilise kasutusega on seotud nii vanemates (piibli- ja rahvapärastes) tekstides kui ka tänapäeva keeles kasutusel olev kinnistunud (püsiühendiline) konstruktsioon *saab näha*, mis viitab lisaks TÕENÄOSUSELE ka TULEVIKULE, nt

(20) Agga need teised tülid: Oot/ **saab nähha/** kas Elias tulleb/ ja awwitab tedda. (VAKK, UT 1715, Mt 27:49)

saama + V_{da} konstruktsiooniga väljendatav tõenäosushinnang puudutab sellisel juhul kõrvallause sisu. XVIII sajandi tekstide põhjal otsustades on tegu püsiühendilise kasutusega, mis võib olla eesti keeles rahvapärane. Samal ajal leidub üksikuid näiteid *näha saama* vaba, st mittepüsiühendilise kasutuse kohta (ka minevikuvormis *saama*-verbiga) juba XVII sajandi esimese poole tekstides, nt

- (21) Waitd ny pea, kudt Esau oma Nohremba welie se Iacobe **say neha** .. (VAKK, Müller 1605/23, 6)
'Vaid niipea, kui Eesav sai oma nooremat venda Jaakobit näha'

TÖENÄOSUST väljendab *saama* + V_{da} konstruktsioon ka tänapäeva keeles, kuigi sellised kasutusjuhud on harvad, nt

- (22) Igasugune küberrünnak **saab** tõhusalt **kahjustada** modernset ja rahu-rütmis tuksuvat ühiskonda. (etTenTen, www.ekspress.ee)

Episteemilisest modaalkonstruktsioonist toimub grammatiseerumine tulevikukonstruktsioonide suunas, kusjuures üleminek järelduslikult tõenäosuslikkusele tulevikulisusele ei ole selgelt piiritletav ning võib sildkontekstidena sisaldada kaheti analüüsitavaid juhtumeid (23). See ongi kontekst, mis ka vormiliselt (*saama* + V_{ma}) sobib futuurumitõlgenduste aluseks (vt artikli 3. alajaotist).

- (23) Aga Jumalale tänu, ka meie lootus kaswab, sest see aeg ei ole tõeste enam kaugel, kus selle „kedr-warre” rattad mite enam nii mõnusaste **ei saa käima**. (VAKK, Jakobson 1870, 43)

1.4. *saama*-modaalkonstruktsiooni eituslembesus

Tänapäeva eesti keeles esindavad korpusematerjali põhjal otsustades kõige tavalisemat *saama*-konstruktsiooni Johan van der Auwera ja Vladimir Plungiani (1998) liigituse alusel osalejavälise mittedeontilise mitteepisteemilise modaalsuse näited (vt Penjam 2008: 133), täpsemalt võimalikkuskonstruktsioonid (vt näiteid 2 ja 3).

Oluline tähelepanek *saama*-verbi tänapäeva eesti keeles kasutamisest puudutab vormi: varasematele käsitlustele toetudes (Tragel 2004; Penjam 2008) võib väita, et *saama*-verbil on võrreldes teiste modaalseste verbidega tugev kalduvus esineda eitavas vormis, eriti osalejasiseses ja -välises VÕIMALIKKUSE ja VAJALIKKUSE konstruktsioonides. Pille Penjami materjalist selgus, et 372-st analüüsitud *saama* modaalsest kasutusjuhust olid 181 (~49 %) eitavas vormis. Teiste sarnaste sagedaste verbide eitavate kasutuste osakaal on tavaliselt kõige rohkem umbes 20 %. Erandiks on siin vaid verbid *suutma* ja *tohtima*, mille eitavate kasutuste osakaal on isegi 80–90 % kõikidest kasutusjuhtudest (Penjam 2008: 136).

Vaadates näiteid, mis on *saama* modaaltähenduste kohta välja toodud eesti keele seletavas sõnaraamatus (EKSS), leiame samuti, et kas teadlikult või intuiitiivselt on koostajad valinud näitelaused nii, et 21-st osalejasisesest või osalejavälisest VÕIMALIKKUST väljendavast modaalsest näitest on 15 eitavas vormis. Alltähenduse 'tohtima, võima' viiest näitelausest on eitavad kolm.

Eitavate kasutuste sagedust on täheldatud ka eesti lastekeele uurimustes. Siinse käsitluse aluseks olevad andmed on pärit CHILDES-korpusest, kus sisaldub viie eesti lapse sarnastel tingimustel kogutud materjal. Korpusest on viiel lapsel vanuses 1;5–2;6 registreeritud verbi *saama* esmakasutused. Neljal lapsel viiest olid need kasutused eitavas vormis (*ei saa* – isikut, aega jm ei ole tavaliselt selle materjali põhjal veel võimalik üheselt määrata). Sellised kasu-

tusjuhud, mille tähendust oli konteksti põhjal võimalik määrata, esindasid kõik negatiivset ÕNNESTUMIST (mitteõnnestumist). (Tragel 2003)

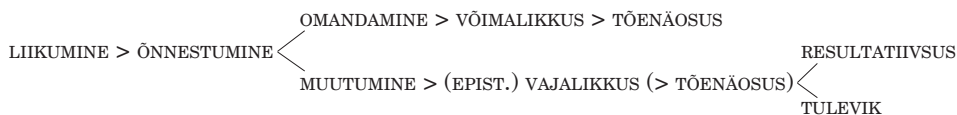
Eitavate kasutuste ülekaalul võib olla mitmeid põhjusi. Keeleajaloolisest ja grammatiseerumise aspektist on näiteks ka inglise keele põhjal väidetud, et eitavates ümbrustes säilivad vanemad tähendused paremini (nt Traugott 1989: 52). Selle tendentsi kehtivust eesti keeles on siiski raske kommenteerida, sest modaaltähenduste ajalist järgnevust ei ole olemasolevate allikate põhjal võimalik täpselt määrata – saame vaid oletada, et eesti keel järgib siin universaalset grammatiseerumisskeemi.

Võimalik selgitus *saama*-konstruktsiooni eituslembesusele (vt ka näiteid 3, 7, 17a, 17b, 18b) on see, et tegelikus suhtluses esilduvad emotsionaalse varjundiga mitteõnnestumise olukorrad. Niisiis kasutatakse verbi *saama* olukorra mõistestamiseks pigem siis, kui mingi tegevus ei õnnestu / ei ole võimalik / ei ole lubatud. Samas võidakse n-õ positiivse olukorra väljendamiseks kasutada eelistatult muid keelevahendeid. Laste keelekasutuses on tavaline see, et ÕNNESTUMINE ei vaja kommenteerimist, *ei saa* võib laste kasutuses implitseerida just seda, et nad ootavad abi oma tegevuse edukal lõpuleviimisel (vt ka Tragel 2003; Pajusalu jt 2004: 125, 127).

1.5. Järeldused

Niisiis on *saama* modaaltähenduste areng olnud konstruktsioonide sisu ja vormi arvestades keerukas ja läbipõimunud, kuid järginud siiski universaalseid grammatiseerumise seaduspärasusi, mille kohaselt on modaalasutuste lähteks täistähenduslikud (leksikaalsed) kasutusjuhud. Areng on toimunud nn juurmodaalsusest tõenäosusmodaalsuse suunas ja jätkub sealt tuleviku abiverbi kujunemise poole.

Märkimist väärib asjaolu, et episteemilise VAJALIKKUSE väljendamiseks on eesti keeles kasutusel erineva infinitiivivormiga konstruktsioon (*saama* + V_{ma}) kui episteemilise VÕIMALIKKUSE väljendamiseks (*saama* + V_{da}). Seega lähtub esimene neist grammatiseerumisahela sellest osast, mis läbib eelastmetena ÕNNESTUMISE ja MUUTUMISE; teine aga ahela teisest harust, kus eelastmeteks on ÕNNESTUMINE, OMANDAMINE ning osalejasine ja -väline VÕIMALIKKUS.

Joonis 1. *saama*-verbi grammatiseerumiseahel.

2. Resultatiivsus

2.1. Resultatiivne-passiivne konstruktsioon

Resultatiivsed-passiivsed konstruktsioonid hõlmavad potentsiaalselt lõpuni jõudvaid või juba jõudnud tegevusi, mida vormistatakse *saama*-verbi vormi ja mineviku partitsiibi (*-nud*, *-tud*) abil.

Meie visandatud kaheharulises grammatisatsiooniahelas moodustab muutumistähenduse kaudu metafoorse ülekande teel tekkinud resultatiivkonstruktsioon omaette arenguetapi. Mõisteliselt võiks see konstruktsioon eelneدا tulevikukonstruktsioonile, kuigi selle vorm on tulevikukonstruktsioonist erinev. Ühine on neile sündmuse projitseerimine tulevikku ja resultatiivsuse potentsiaal.

Tänapäeva eesti keeles on *saama + tud*-partitsiibi konstruktsioonidel oma kindel koht passiivi väljendusvahendite hulgas.

Siinses käsitluses oleme kõrvale jätnud täpsemad argumentstruktuuri vormistamisega seotud süntaktilised seigad ja lähtume vaid tüpoloogiliselt määratletud GET-verbi konstruktsioonide *saama*-tähenduse kaudu tõlgenduvast potentsiaalset vormistada eri tüüpi grammatilisi konstruktsioone, sh resultatiivsust. Eri keelte käsitlustes on kirjeldatud saamisverbidega seonduva GET-passiivi (sh saksa *bekommen*-passiivi) arenemist nn saajapassiivi konstruktsiooniks, kus GET on abiverbistunud ja subjekti positsioonis ei ole mitte agent, vaid retsipient (saaja). (Vt Diedrichsen 2012: 1198, samuti Nolan 2012: 1147–1151) Ka eesti keeles on märgatavad nn GET-passiivi alged. Seda tüüpi konstruktsioonid ei ole grammatiseerunud väga kaugele, kuid neil on oma hästi eristuvate funktsioonidega kasutusala. Mati Erelt (2013: 197) esitab konstruktsiooni *saama + V_{tud}* seisundipassiivina, nt *Lauad saavad kaetud*.

Samadest vahenditest lähtub ka teine, mõnevõrra erinevaid morfosüntaktilisi vahendeid kasutav konstruktsioon, possessiivne perfekt, nt *Mul on/ sai kiri kirjutatud* (Lindström, Tragel 2007, 2010). Kummalgi konstruktsioonil on oma spetsiifiline funktsioon: neid eristab eelkõige agendi erinev kaasatus. Näide 24a esindab nn personaalset passiivi, mida väljendab resultatiivne konstruktsioon: *saama*-verb personaalis ja subjektina juurdemõeldav agent. Näide 24b on possessiivse perfekti konstruktsioon, milles agent vormistatakse adessiiviga. Võrreldes verbiga *olema* moodustatud possessiivse perfekti konstruktsiooniga lisab *saama* kasutamine tähendusele dünaamilisust, samuti on tajutav ÖNNESTUMISE kaastähendus. Resultatiivne konstruktsioon on eriti ilmne juhul, kui *saama*-verb esineb mineviku vormis.

(24a) **Sain** lõpuks mähkud ka koju **ostetud** Pampersi Newborn 2–5 kg (etTenTen, www.nupsu.ee)

(24b) Peale pikka seletamist sain pildi kätte, aga tal **sai tehtud** see ülesanne, mis ma ka just äsja ära tegin. (etTenTen, www.buduaar.ee)

On huvitav tõdeda, et esimene *saama*-infiniittarindi grammatiline kasutus eesti kirjakeeles ongi just *saama*-futuuri kohta passiivses konstruktsioonis. Et tegemist on kõrgel grammatiseerumisastmel konstruktsiooniga, on sellise kasutuse puhul ilmne saksa keele vastava konstruktsiooni eeskuju. Tegu on umbes 1600. aastast pärineva kohtuvandega, mis on tõkelist päritolu:

(25) .. eht minna se asja sees, me perrast minnul nüht **sahp küszitut sahma**, se selgke n. puchta töszidusse kellekil hehx ech kahjux, welja reckima tahhan. (VAKK, kohtuvanne 1600, 1)

2.2. Muud resultatiivsed ja passiivsed konstruktsioonid:

saama + V_{nud} ja saama + V_{da}

Vanas kirjakeeles on kasutusel aktiivne konstruktsioon, mis koosneb *saama*-verbi oleviku- või lihtminevikuvormist ja põhiverbi *nud*-kesksõnast. Konstruktsioon osutab enamasti tulevikulisele resultatiivsele tegevusele (tuleviku kohta vt ka 3. alajaotust). Vanemas kirjakeeles on see konstruktsioon arvukalt esindatud ja sellisena arvatavasti ka rahvakeeles olemas olnud, nt

(26a) Agga kui teie ühhe Linna ehk Allewe sisse **sate läinud**/ siis küsige/ kes selle sees sedda wäärt on .. (VAKK, UT 1715, Mt 10:11)

(26b) kül ma **saan** seks ajaks **söönud** (Ahrens 1853)

Possessiivse konstruktsiooni laiendusena võib käsitada agentadverbiaaliga vormistatud passiivseid *saama*-konstruktsioone, kus patsient on tõstetud subjektiks ning agent, mis on lauses olemas, vormistatakse adverbiaalsena. Agentadverbiaaliks võib olla muuhulgas *käest*- või *poolt*-adpositsioonifraas (27a) või ka ablatiivis substantiivifraas (27b) (vt ka Penjam 2008: 151–153).

(27a) Ma pole vist elusees ka nii palju nõgeste käest **kõrvetada saanud** kui seal. (etTenTen, www.geopeitus.ee)

(27b) Oma pahameeleavalduste viisaka leebuse eest **sai** Uus-Meremaalt ja Austraalialt **noomida** ka Suurbritannia. (näide Penjam 2008: 153)

Erelt nimetab oma uusimas öeldisekäsitluses sellist *saama + V_{da}* konstruktsiooni *saama*-tegevuspassiiviks ning osutab seoses kannatust ja proovimist ning taju ja teadmist väljendavate verbidega sisult negatiivse konstruktsiooni puhul selle seosele osalejavälise VAJALIKKUSEGA ('pidama, sunnitud olema'), positiivse situatsiooni korral aga osalejavälise VÕIMALIKKUSEGA ('võimalik olema') (Erelt 2013: 198).

3. Tulevikonstruktsioonid

Lähtudes sellest, et *saama* siin visandatud grammatiseerimiseahel algab LIKUMISE ja ÖNNESTUMISE tähendusest, saab ka tulevikonstruktsioonide teket vaadelda nende lähtetähenduste loogilise edasiarenguna. Lisaks mainitud algsetele tähendustele võivad TULEVIKU grammatilist kasutust mõjutada erinevaid füüsilisi või vaimseid seisundimuutusi väljendavad muutuskonstruktsioonid, episteemilised vajalikkuskonstruktsioonid *saama + V_{ma}* ning resultatiivsed konstruktsioonid. Viimaste ja tulevikonstruktsioonide sisuliseks ühisosaks on protsessi teostumise tõenäosuslikkus ja loodetav tulemuslikkus. Vormiline motivatsioon on *ma*-infinitiivi suunakäändelises päritolus.

Tulevikutähenduse selline kujunemiskäik on meie arvates nii sisuliselt kui ka vormiliselt motiveeritud ning järgib eesti keelt mõjutanud saksa keele *werden*-tuleviku kujunemise loogikat MUUTUMIST väljendavast leksikaalsest verbist abiverbiks. Tulevikonstruktsiooni kujunemine oleks põhjendatav tähendusnihkega sarnase funktsiooni täitmiseks.

Eesti *saama*-verbi puhul on täidetud ka leksikaalse lähteverbi olulised tingimused: skemaatiline tähendus, suur kasutussagedus, sobivus paljudesse

lausemallidesse, denotatiivne seos inimtunnetuses olulise ja suhtluses keskse valdkonnaga. Välistest teguritest soodustab abiverbistumist väljendusvajadus ning eeskujuks sobiva keelevahendi olemasolu kontaktkeeles (saksa keel). (Heine 1993; Metslang 1994a: 543–544)

3.1. *saama* + V_{ma} kasutusest kirjakeeles

Korpusematerjali põhjal ilmneb, et *saama*-konstruktsioon on vanima kirjakeele perioodil, XVI sajandist kuni XVIII sajandi alguseni, kirjakeeles kasutusel kui regulaarne grammatiline konstruktsioon, mis koosneb abiverbist *saama* ja põhiverbi *ma*-infinitiivi vormist ning mille ülesandeks on osutada kõnehetkest hiljem toimuvale sündmusele, absoluutsele tulevikule. (Vt ka Ross 2013: 217–220)

Alates XX sajandi alguskümnenditest on *saama*-tulevikku kui germanismi eesti kirjakeelest teadlikult tõrjutud, kuid konstruktsioon pole siiski keelest kadunud. Kõige sagedamini esineb see tänapäeva eesti keeles koos üldises tähenduses *olema*-verbiga (28a), kuid leidub näiteid ka aktiivset tegevust väljendavate verbidega kasutatud *saama*-konstruktsioonide kohta (28b).

(28a) Mart Juur tunnistab, et arvas alguses, et see saade **saab olema** rohkem selline friikide sõu, nagu eesti *reality*-sarjad ikka .. (etTenTen, www.naisteleht.ee)

(28b) Akadeemia on teinud, teeb ja **saab tegema** oma parima, et teadvustada ja tähtsustada teaduspõhist õpet. (etTenTen, www.akadeemia.ee)

Võib öelda, et *saama*-futuurumit on eesti kirjakeeles kasutatud laineliselt. Kui esimestes eestikeelsetes kirjapanekutes leidub üksikuid sellekohaseid näiteid ja alamsaksamõjulised tekstid (nt Georg Mülleri jutlused 1600–1606) eelistavad *tahtma*-futuurumit, siis väga sagedaseks saavad saksa eeskujul moodustatud *werden*-futuurumi vormid XVII sajandi keskpaigast alates. XVII sajandi lõpust (Johann Hornungi grammatikas (1693) fikseerituna) hakkab nende konstruktsioonide osatähtsus kirjakeeles vähenema. Esimeses eestikeelses täispiiblis (1739) püütakse *saama*-futuurumit teadlikult vältida, ehkki üksikuid konstruktsioone, mis on ilmselt olnud rahvakeelsetega kõige sarnasemad, leidub sealgi. XVIII sajandi esimesel poolel võtsid rahvakeelelähedust väärtustavad piiblitõlkijad eesotsas Anton Thor Hellega teadlikult kasutusele rahvakeelse taustaga *võtma*-tuleviku. (Habicht jt 2015: 43) XVIII sajandi lõpupoole, kui suureneb tõkelise valgustusliku kirjanduse ja ka ilukirjanduse osatähtsus, saavad *saama*-tuleviku konstruktsioonid taas sagedamini kasutatavaks ja juurduvad eesti kirjakeelde, nii et neid võib leida ka XIX sajandi lõpul ja XX sajandi algul kirjutatud eestlastest autorite tekstidest. Mõningane tagasilangus tabab neid konstruktsioone taas 1930. aastatel, mil neid kui germanisme soovitatakse õigekeelsuslikult vältida. Sellest hoolimata leidub *saama*-futuurumi näiteid nii XX sajandi teise poole kui ka XXI sajandi alguse kirjakeeles, viimasel ajal ennekõike ühendis *olema*-verbiga.

Maailma keeltes on tulevikuvormid sageli analüütilised ja sisaldavad mitmeid lisatähendusi võrreldes nt minevikuvormidega. Lisatähendused kannavad jälgi leksikaalsest lähtematerjalist. Tulevikust rääkimine saab olla kas kavandamine või ennustamine (Dahl 2000: 309; Metslang 1994a: 539). Niisiis võiksid *saama*-tuleviku leksikaalsed tausttähendused olla LIIKUMINE, ÖNNESTU-

MINE, TÖENÄOSUS. Neid tähendusi kajastab ka meie hüpoteetiline grammatiseerimisahel (vt joonist 1).

Helle Metslang, kes on oma uurimustes korduvalt futuurumi problemaatika käsitletud, jõuab järeldusele, et *saama*-tulevikku pole eesti keel kuigi võrd omaks võtnud ning nii keele uurijad kui ka harijad on suhtunud sellesse konstruktsiooni enamasti kui võõrmõjulisse (Metslang 1997: 227). Seda ei saa siiski öelda *saab olema* -tüüpi futuurumikonstruktsiooni kohta, mida leidub kirjakeeles rohkesti. Muude verbidega seoses pole konstruktsioon tõepoolest nii produktiivne (vt ka Prass 2011). Tulevikukonstruktsiooni lõplikust juurdumusest nii vana kirjakeele perioodil kui ka tänapäeva keeles annab tunnistust see, et piir TÖENÄOSUSE ja TULEVIKU tähenduse vahel on hajus (vt näidet 23) ning kõik *saama* + V_{ma} konstruktsioonid ei saa tulevikulist tõlgendust. Sellisena kuulub *saama*-futuurum eesti grammatilise ajasüsteemi perifeeriasse, olemata täiesti regulaarne ajavorm. Metslangi väitel on *saama*-futuurum eesti kirjakeelde juurutatud sellisena, nagu oleks *saama* tõeline, kaugele grammatiseerunud abiverb, st futuurumi marker, milles ei ole varasemate tähenduste ja kasutuspiirangute jälgi. See ebaloomulik juurutamine sisaldabki tema arvates vastuolu, mis takistab *saama*-futuurumi levikut. (Metslang 1997: 228–229) Samavõrd tugev võib siin aga olla ka keelekorralduse ja keeleteoimemise mõju: *saama*-konstruktsioone on soovitatud normikirjakeeles pigem vältida (vt Ereht 2011: 23–24). Niisiis võib öelda, et TULEVIKU tekkepind on eesti keeles olemas olnud ning saksa keele mõju on tulevikukonstruktsioonide kasutusagedust suurendanud.

3.2. Tulevikukonstruktsioon *saama* + V_{ma} vanas kirjakeeles

XVI–XII ja XIX sajandi kirjakeeles on tulevikku väljendav *saama* + V_{ma} konstruktsioon sagedane (vt ka Habicht 2001: 168–172; Penjam 2008: 265), seda alates XVII sajandi esimesest poolest, kui põhjaeesti kirjakeeles levis saksa *werden*-futuurumi otsese tõlkevastena *saama*-tulevikukonstruktsioon. Grammatilise funktsiooni edasiarengu taustaks sobivad VÕIMALIKKUSE ja RESULTATIIVSUSE tähendusega *saama*-konstruktsioonid olid selleks ajaks samuti kasutusel.

- (29) meije **sahme** wissist se igkawesse Ello ninck önnistusse **sahma**.
wir **werden** gewisz das Ewige Leben vnd die Seligkeit **erlangen**. (VAKK, Stahl 1641, 445)
'me saame kindlalt igavese elu ja õnnistuse'

Eelnevas lauses on kasutatud *saama*-tulevikukonstruktsiooni leksikaalse *saama*-verbiga, mis esineb tähenduses 'omandama'. Sellel kõrge grammatiseerumisastmega konstruktsioonil on eesti keeles ka sobiv lähtekonstruktsioon, mis ei ole siiski vana kirjakeele tekstides sagedane. Lähtekonstruktsioonis väljendub sisuliselt modaalsele lähedane 'takistusest hoolimata võimalikuks saamise', üldisemalt ÖNNESTUMISE tähendus (vt Habicht, Tragel 2014: 831–833). Vormiliselt annab seda edasi *saama*-abiverb koos põhiverbi *ma*-infinitiiviga, st konstruktsiooni vorm on sama mis tulevikukonstruktsiooni puhul, nt

- (30) .. temmast [elevandist] sõas ennam abbi **sa ollema**, sest et jo enne mahhalas-takse, enne kui waenlase liggi **saab jõudma**. (VAKK, Masing 1818, 100)

Ehkki täispiibli tõlkimise ga seoses arutati ka *saama*-futuurumi kasutus-
kõlblikkuse üle ja otsustati seda võõr mõjulist vormi kirjakeeles vältida, leidub
väga üksikuid tulevikukonstruktsioone siiski ka esimeses eestikeelses täis-
piiblis (1739), nt

- (31) Se sullane, kes targaste ommad asjad aiab, **saab wallitsema** perre poia üle ..
(VAKK, Piibel 1739, Op 17:2)
'Sulane, kes oma asju targasti korraldab, [hakkab] valitsema perepoja üle'

Varasemates eesti keele grammatikates on erinevalt tänapäevastest
futuurum omaette ajavormina välja toodud ning ka tekstides kasutatakse
seda tulevikule viitavates grammatilistes konstruktsioonides sagedasti kuni
XX sajandi alguseni, nt

- (32) Lootus on, et eestuleval talvel kool korralikult **töötama saab**. (AJA1900\
aja0002)

Rahvakeelse *saama* + V_{ma} konstruktsiooni kasutamisele on osutanud ka
Julius Mägiste, kes on toonud näiteid varasematest tekstidest ja grammatika-
test, nt *kui **saan tulema**, siis olen pühiks teil; lamma**s saab kandma*** (Mägiste
1936: 77). Nendestki näidetest ilmneb seos resultatiivse tähendusega.

Mägiste toob näiteid ka Eesti murretes esineva *saama*-potentsiaali kohta,
nt *ta sai papp olema* 'ta võis (ilmselt) papp olla', *ta sai seda ütleva* 'ta võis
(vist) seda öelda', *sii sai olema sii küla* 'see võis olla see küla' (Mägiste 1936:
78). Uiboaed kirjeldab selliseid konstruktsioone enda uuritud murdematerja-
lis kui mineviku sündmuse kontekstis tulevikulisusele osutavaid. *saama*-verb
on sellistes konstruktsioonides imperfekti vormis. (Uiboaed 2013: 154) Seda
tüüpi kasutusjuhud võiks siinse töö terminites lugeda episteemiliste hulka.
Just sellistelt rahvapärastelt konstruktsioonidelt on TULEVIKULE üleminek ka
loogilist grammatiseerumiskäiku silmas pidades igati ootuspärane.

3.3. Tulevikukonstruktsioon *saama* + V_{tud} vanas kirjakeeles

Lisaks tavapärasele aktiivi futuurumile leidub vanas kirjakeeles alates esi-
mestest kirjapanekutest hulgaliselt näiteid futuurumi passiivi vormide kasu-
tamise kohta. Seda võib arvatavasti taas põhjendada religioosete tekstide
stiilikaanoniga ning varasemate tekstide tõkelise päritoluga. Eeskujutarin-
diks on siin saksa *werden* + mineviku partitsiip, nt Stahlil *münno Tüttar*
sahp sest Kurratist kurjast waiwatut. Meine Tochter wird vom Teuffel übel
geplaget. (VAKK, Stahl 1638, 49) Nii võib juba XVI sajandi lühikestes käsikir-
jalistes tekstides kohata näiteid *saama*-passiivikonstruktsioonide kohta (33).
Konstruktsioon on väga sage ka XVII (34a) ja XVIII sajandi (34b) kirjakeeles.

- (33) Jsa mede, egæs sina olet, taiva sise, **Pühæt sako** sinu nimi ..
'Meie isa, kes sa oled taevas, pühitsetud saagu sinu nimi' (VAKK, Völcker 1585, 1)
(34a) Kui taema kaas **say** maha **mattetuth**, sysz **say** taema vche wöra Hauwa
sisse **pantuth**. (VAKK, Müller 1601/4, 11)
'Kui ta sai maha maetud, sai ta pandud võõrasse hauda'
(34b) Ussu läbbi langsid Jeriko Mürid mahha/ kui seitse Päwa nende ümber **sai**
käidud. (VAKK, UT 1715, He 11:30)

Sellised konstruktsioonid lõimuvad tihti *pidama*-konstruktsiooniga ning on kasutusel veel ka XIX sajandi lõpu tekstides (näites 35 on *pidada*-vorm evidentsiaalsuse marker).

(35) Kuninga proua ei suutwat ennast liigutada ning **pidada** woodisse ja woodist välja **kantud saama**. (AJA1890\val0604)

saama-passiivikonstruktsioonid on grammatiliselt keerukad tervikud, mis võivad lähtuda rahvakeeles olemas olnud aktiivivormis resultatiivsetest konstruktsioonidest AGENT + *saama* + V_{nud} . Tulevikus lõpetatava tegevuse tähendus on ka aktiivikonstruktsioonis olemas, mistõttu võis kirjakeel selle hõlpsasti omaks võtta.

Saksa ja inglise keele mineviku kesksõnu (millel puuduvad selgelt aktiivi ja passiivi eristavad vormid) on nimetatud resultatiivseteks kesksõnadeks (Haspelmath 1994). Võib oletada, et eesti keele *tud*-partitsiibi resultatiivne kasutus on kujunenud saksa keele toel. Seda tõendavad selgelt vanema eesti kirjakeele tekstid, kus resultatiivsed partitsiibikonstruktsioonid on *saama*-verbiga seoses kõige sagedamad. Eriti puudutab see *tud*-partitsiibiga konstruktsioone, mis väljendavad tegevuse teostumist koos viitega tulevikulisusele (nt 36).

(36) Ja kui nemmad pissut **sawad karristatud**, tehakse neile pärrast rohkeste head .. (VAKK, Piibel 1739, Trk 3:5)

Tuleviku abiverbina kasutamine on *saama*-verbi siinses artiklis käsitletud funktsioonidest kõige kõrgemal grammatiseerumisastmel (AEG kui grammatiline kategooria), ehkki nagu eespool näidatud, on eesti kirjakeele algusaegade kontaktimõjuline grammatiseerumine tulevikukonstruktsioonide esinemis-sagedust kunstlikult suurendanud. Siiski on vähemalt *saab olema* futuurumikonstruktsioon ka tänapäeva eesti keeles produktiivne. Järjest rohkem leidub aga kasutusjuhte ka dünaamiliste verbidega (vt Prass 2011: 42), mis võimaldab arvata, et praegune inglise keele mõju hoiab tuleviku väljendamise malli kirjakeeles alal ja isegi võimendab seda.

4. Kokkuvõte

Artiklis andsime ülevaate eesti keele polüsemse *saama*-verbi grammatiliste funktsioonide kujunemisest. *saama* on eesti keeles vana ja tänapäevaks pika grammatiseerumistee läbinud verb, mis on algsest liikumistähendusega iseisvast lekseemist arenenud modaalseks abiverbiks ning futuurumikonstruktsioonides kasutatavaks abiverbiks. *saama* on nii vanemas kui ka tänapäevases kirjakeeles olnud sagedase kasutusega, seda eriti tänu eri tüüpi grammatilistele funktsioonidele, mida *saama*-konstruktsioonid väljendavad ja millega on seotud ka eri käändeliste vormidega konstruktsioonid: *ma*-infinitiiv (latiivse lähtetähendusega – seos MUUTUMISEGA, mis on suunatud protsess), *da*-infinitiiv (objektilise lähtetähendusega – seos OMANDAMISEGA, mis on objektiga seotud protsess), *nud*-, *tud*-partitsiibid (resultatiivse lähtetähendusega – seos MUUTUMISEGA).

Grammatilised konstruktsioonid, milles *saama* esineb

Tähendus	Konstruktsioon	Näide
VÕIMALIKKUS	Agent + <i>saama</i> + Teema + V _{da}	<i>Nad saavad vilja müüa.</i>
VAJALIKKUS	Agent + <i>saama</i> + V _{da}	<i>Me ei saa siin olla.</i>
TÕENÄOSUS	Agent + <i>saama</i> + V _{da}	<i>Me saame näha.</i>
TÕENÄOSUS	Agent + <i>saama</i> + V _{ma}	<i>Nad ei saa tagasi pöörama.</i>
RESULTATIIVSUS (impersonaalne)	Teema + <i>saama</i> + V _{tud}	<i>Laul sai/saab lauldud.</i>
RESULTATIIVSUS (personaalne)	Agent + <i>saama</i> + V _{nud}	<i>Ta saab söönud.</i>
TULEVIK (staatiline)	Teema + <i>saama</i> + V _{ma} + Omadus	<i>Kontsert saab olema tore.</i>
TULEVIK (dünaamiline)	Agent + <i>saama</i> + V _{ma}	<i>Ta saab töötama.</i>

saama-verbi keerukat grammatiseerumiskäiku pole senini põhjalikumalt avatud. Seetõttu visandasime siinse käsitluse tarbeks lihtsustatud grammatiseerumisahela, kuhu paigutasime olulisimad leksikaalsed ja grammatilised tähendused, mida *saama*-verb kannab (vt joonist 1). *saama* funktsioonide arengut käsitlesime pankrooniliselt, st kasutasime vanu andmeid sünkroonilise kasutuse seletamisel ja tänapäevaseid andmeid varasemate muutuste tõlgendamisel, arvestades seejuures vanimate kirjakeele tekstide tõkelist algupära.

saama-verbi grammatiseerumine on kulgenud ühelt poolt grammatiseerumise universaalsetele seaduspärasustele vastavalt, st algsest liikumistähendusega leksikaalsest üksusest on erinevate järjest grammatilistest vaheastmete kaudu kujunenud tuleviku abiverb. Tulevikukonstruktsioon on tänapäeva kirjakeeles produktiivsena kasutusel *saab olema* ühendis. Hoolimata keelekorralduse vastuseisust on seda tüüpi tulevikukonstruktsioonid levinud ka dünaamilisi tegevusi väljendavate verbidega (*saab tegema, saab kavandama*). Tuleviku abiverbi kujunemisel on täheldatav ka vana kirjakeele perioodil läbitud kontaktimõjulise grammatiseerumise etapp, kus saksa keele *werden*-futuuri eeskujul võeti religioossete tekstide tõlkimisel tekkinud funktsionaalse tühiku täitmiseks kasutusele tõlkemõjuline *saama*-tulevikukonstruktsioon, mis ei olnud jõudnud keeles loomulikult teel välja areneda. Ka võõrmõjulised tulevikukonstruktsioonid ei tulnud keeles kasutusele tühjale kohale, sest rahvakeeles olid välja kujunenud poolabiverbi *saama* ja infinitiivi- või partitsiibivormiga konstruktsioonid, mis väljendasid ÕNNESTUMIST, RESULTATIIVSUST ja sedakaudu ka viidet tulevikulisusele (*saab meile öeldud, töö sai tehtud*). Selliste rahvakeelsete konstruktsioonide olemasolu (nt *lehm saab lüpsma, kas sa saad juba minema*) ühelt poolt ja teisalt saksa keele mõju kinnistasid keeles selliseid grammatilisi konstruktsioone nagu osalejasisesed ja osalejavälised VÕIMALIKKUSE (*mees sai sealt läbi pugeda; ta saab selle maha müüa*) ja VAJALIKKUSE (*riik ei saa keelduda*) väljendamine ning sealt edasi epis-teemiliste, kogu lausesisu TÕENÄOSUST hindavate konstruktsioonide kujunemine (*tema ei saanud see olla*). Et kirjakeeles uuendusena kasutusele võetud *saama*-tulevikukonstruktsioon oli algusest peale väga sage, võisid rahvakeel-

sed üksikkasutused tagaplaanile jääda ja kirjakeelest kaduda. Tulevik on ka konstruktsiooniliselt (*saama*-abiverb + *ma*-infinitiiv) selgelt eristunud, selle motivatsioon episteemiliste kasutuste näol avaldub pigem tõlgendustasandil (see *saaks teile liiga tegema*).

Materjali esitades püüdsime järjestikku paigutada tähenduslikult ja funktsionaalselt kõige tihedamini seotud valdkonnad. Arvatavat grammatiseerumisahelat täpselt järgivat kirjeldust ei olnud võimalik pakkuda, sest grammatiseerumisahel ei ole lineaarne. Materjali analüüsides torkas silma asjaolu, et ÖNNESTUMISE tähendus on *saama*-verbil kirjakeele dokumenteeritud andmete põhjal otsustades pidevalt olemas olnud (vt Habicht, Tragel 2014). Episteemilist kasutust esindavad nii V_{da} kui ka V_{ma} konstruktsioonid, millest viimane võimaldab ümbertõlgendust ka tüüpiliseks tulevikukonstruktsiooniks.

Kui vanemas eesti kirjakeeles on *saama* põhiliselt kasutusel resultatiivsetes ja tulevikukonstruktsioonides, siis tänapäeva eesti keeles on kõige sagedasemad osalejavälist VÖIMALIKKUST ja VAJALIKKUST väljendavad modaalkonstruktsioonid. Seejuures torkab modaalkonstruktsioonide juures silma nende eituslembus. Seda saab seletada interpersonaalse, kommunikatiivse eesmärgiga: keelekasutaja vahendab vastuvõtjale teate sellest, et ta ei tule mingil põhjusel toime ja ootab reaktsiooni või otsest abi.

Artiklis osutame ka sellele, et eesti *saama*-passiivikonstruktsioon kannab endas tüpoloogiliselt nii nn GET-passiivi kui ka BECOME-passiivi omadusi ja tähendusi, sest ka leksikaalsel *saama*-verbil on need mõlemad tähendused olemas. Seda (mitte tingimata ajalises järgnevuses kujunemist) peaks kajastama ka meie visandatud ahel joonisel 1, mis algab LIIKUMISE ja ÖNNESTUMISE kui leksikaalsete lähtetähendustega ja jaguneb konstruktsiooni sisu ja vormi arvestades kaheks OMANDAMISE ja MUUTUMISE tähenduse lahknemisega. OMANDAMISE tähendusega on seotud VÖIMALIKKUS ja osalejaväline VAJALIKKUS; MUUTUMISE tähendusega osalejasine VAJALIKKUS, TÖENÄOSUS, RESULTATIIVSUS ja TULEVIK. Ahela funktsioonide hargnemine kajastab ühtlasi ka vormilist eristust: OMANDAMISE tähendusega algava haru modaalkonstruktsioonid vormistatakse eesti keeles *da*-infinitiivis põhiverbiga, MUUTUMISE tähendusega harus, mis lõpeb TULEVIKUGA, aga *ma*-infinitiivis põhiverbiga. Omaette funktsiooni, RESULTATIIVSUST, esindavad mineviku partitsiipidega *-nud* ja *-tud* moodustatud konstruktsioonid.

Eesti keele *saama*-verbiga vormistatud erinevad konstruktsioonid vajaksid tulevikus siiski tunduvalt täpsemat kasutuspõhist analüüsimist, kui see praeguses esmases kvalitatiivses sissevaates võimalikuks sai. Süsteemne korpusuuring võiks siinsete arutluskäikude kinnitamiseks või kummutamiseks mõndagi huvitavat pakkuda.

Külli Habichti uurimistööd on toetanud Euroopa Liit Euroopa Regionaalarengu Fondi kaudu (Eesti-uuringute tippkeskus) ning Eesti Haridus- ja Teadusministeeriumi uurimisprojekt PUT475 „Kirjakeele morfosüntaksi varieerumise integreeritud mudel: pilootuuring eesti keele näitel”.

Võrguviited

CHILDES. <http://childes.psy.cmu.edu/data/other/>
Eesti kirjakeele korpus. <http://www.cl.ut.ee/korpused/baaskorpus>
Eesti murrete korpus. <http://www.murre.ut.ee/murdekorpus/>
EKSS = Eesti keele seletav sõnaraamat. <http://www.eki.ee/dict/ekss/>
etTenTen veebilehtede korpus. <http://www2.keeleveeb.ee/dict/corpus/ettenten/about.html>
Tartu Ülikooli vana kirjakeele korpus (VAKK). <http://www.murre.ut.ee/vakkur/Korpused/korpused>

Kirjandus

- Ahrens, Eduard 1853. Grammatik der Ehstnischen Sprache Revalschen Dialektes. Zweite umgearbeitete Auflage. Reval: In Commission bei Kluge und Ströhm.
- Auwers, Johan van der, Plungian, Vladimir 1998. Modality's semantic map. – Linguistic Typology, nr 2, lk 79–124.
- Dahl, Östen 2000. The grammar of future time reference in European languages. – Tense and Aspect in the Languages of Europe. Toim Östen Dahl. Berlin: Mouton de Gruyter, lk 309–328.
- Diedrichsen, Elke 2012. What you give is what you get? On reanalysis, semantic extension and functional motivation with the German *bekommen*-passive construction. – The Art of Getting: GET verbs in European languages from a synchronic and diachronic point of view. Toim Alexandra N. Lenz, Gudrun Rawoens. Special Issue of Linguistics, kd 50, nr 6, lk 1163–1204.
- Erelt, Mati 2003. Syntax. – Estonian Language. (Linguistica Uralica Supplementary Series 1.) Toim Mati Erelt. Tallinn: Estonian Academy Publishers, lk 93–129.
- Erelt, Mati 2011. Lause õigekeelsus. Juhatused ja harjutused. Tallinn: Emakeele Selts.
- Erelt, Mati 2013. Eesti keele lauseõpetus. Sissejuhatus. Õeldis. (Tartu Ülikooli eesti keele osakonna preprintid 4.) Tartu.
- Habicht, Külli 2001. Eesti vanema kirjakeele leksikaalsest ja morfosüntaktilisest arengust ning Heinrich Stahli keele eripärast selle taustal. (Dissertationes philologiae estonicae Universitatis Tartuensis 10.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Habicht, Külli, Tragel, Ilona 2014. Verbige *saama* väljendatud leksikaalsed kategooriad ja konstruktsioonid. – Keel ja Kirjandus, nr 11, lk 826–844.
- Habicht, Külli, Piiraja, Piret, Tragel, Ilona 2015. Eesti *võtma*-tuleviku lugu. – Emakeele Seltsi aastaraamat 60 (2014). Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus, lk 19–50.
- Haspelmath, Martin 1994. Passive participles across languages. – Voice: Form and Function. Toim B. Fox, P. Hopper. Amsterdam–Philadelphia: Benjamins, lk 151–177.
- Heine, Bernd 1993. Auxiliaries: Cognitive Forces and Grammaticalization. New York: Oxford University Press.
- Heine, Bernd, Kuteva, Tania 2002. World Lexicon of Grammaticalization. Cambridge: Cambridge University Press.

- Heine, Bernd, Kuteva, Tania 2003. On contact-induced grammaticalization. – Studies in Language, kd 27, nr 3, lk 529–572.
- Heine, Bernd, Kuteva, Tania 2005. Language Contact and Grammatical Change. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hopper, Paul J. 1991. On some principles of grammaticalization. – Approaches to Grammaticalization. Kd I. Toim Elizabeth Closs Traugott, Bernd Heine. Amsterdam–Philadelphia: Benjamins, lk 17–36.
- Kangasniemi, Heikki 1992. Modal Expressions in Finnish. (Studia Fennica: Linguistica 2.) Helsinki: Finnish Literature Society.
- Kehayov, Petar, Torn-Leesik, Reeli 2009. Modal verbs in Balto-Finnic. – Modals in the Languages of Europe. (Empirical Approaches to Language Typology 44.) Toim Björn Hansen, Ferdinand de Haan. Berlin–New York: Mouton de Gruyter, lk 363–401.
- Klettenberg, Reet 2007. Permissiivkonstruktsioon eesti kirjakeeles. Magistritöö. Käsikiri TÜ eesti ja üldkeeleteaduse instituudis. Tartu.
- Lindström, Liina, Tragel, Ilona 2007. Eesti keele impersonaali ja seisundi-passiivi vahekorrast adessiivargumendi kasutuse põhjal. – Keel ja Kirjandus, nr 7, lk 532–553.
- Lindström, Liina, Tragel, Ilona 2010. Possessive perfect construction in Estonian. – Folia Linguistica, kd 44, nr 2, lk 371–400.
- Metslang, Helle 1994a. Temporal Relations in the Predicate and the Grammatical System of Estonian and Finnish. (Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen laitoksen tutkimusraportteja 39.) Oulu: University of Oulu dissertation.
- Metslang, Helle 1994b. Eesti ja soome – futuurumita keeled? – Keel ja Kirjandus, nr 9, lk 534–547; nr 10, lk 443–453.
- Metslang, Helle 1997. Eesti keele ja teiste soome-ugri keelte futuurumi arenguid. – Keel ja Kirjandus, nr 4, lk 226–231.
- Metslang, Helle 2011. Some grammatical innovations in the development of Estonian and Finnish: Forced grammaticalization. – Linguistica Uralica, nr 4, lk 241–256.
- Mägiste, Julius 1936. Eesti *saama*-futuurumi algupärase ja tarvitamiskõlblikkusest. – Eesti Keel, nr 3, lk 65–92.
- Nolan, Brian 2012. The get constructions of Modern Irish and Irish English: get-passive and get-recipient variations. – The Art of Getting: GET verbs in European languages from a synchronic and diachronic point of view. Toim Alexandra N. Lenz, Gudrun Rawoens. Special Issue of Linguistics, kd 50, nr 6, lk 1111–1161.
- Pajusalu, Renate, Tragel, Ilona, Veismann, Ann, Vija, Maigi 2004. Tuumõnade semantikat ja pragmaatikat. (Tartu Ülikooli üldkeeleteaduse õppetooli toimetised 5.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Penjam, Pille 2008. Eesti kirjakeele *da*- ja *ma*-infinitiiviga konstruktsioonid. (Dissertationes philologiae estonicae Universitatis Tartuensis 23.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Prass, Kerli 2011. *saama*- ja *hakkama*-tulevik tänapäeva eesti kirjakeeles. – Oma Keel, nr 2, lk 39–47.
- Ross, Kristiina 2013. Vanad uuendused lõuna- ja põhjaeesti keeles. – Ema-keele Seltsi aastaraamat 58 (2012). Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus, lk 210–224.
- Saukonen, Pauli 1966. Itämerensuomalaisten kielten tulosijainfinitiivirakenteiden historiaa I. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

- Sweetser, Eve E. 1990. *From Etymology to Pragmatics: Metaphorical and Cultural Aspects of Semantics Structure*. (Cambridge Studies in Linguistics 54.) Cambridge: Cambridge University Press.
- Tragel, Ilona 2003. *Eesti keele tuumverbid*. (Dissertationes linguisticae Universitatis Tartuensis 3.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Tragel, Ilona 2004. *Tuumverbi ja da-infinitiivi ühendid*. (Tartu Ülikooli eesti keele õppetooli preprint I.) Tartu.
- Tragel, Ilona 2007. *Modaalverbide saama/saada ja võima/voida vastandkasutus eesti ja soome keeles*. – *Grammatika és kontextus – új szempontok az uráli nyelvek kutatásában*. (Urálisztikai tanulmányok 17.) Toim M. Csepregi, V. Masonen. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Finnugor Tanszék, Budapest, 2004. április 4-7. Eötvös Loránd University, lk 331–338.
- Tragel, Ilona, Habicht, Külli 2012. *Grammaticalization of the Estonian saama 'get'*. – *The Art of Getting: GET verbs in European languages from a synchronic and diachronic point of view*. Toim Alexandra N. Lenz, Gudrun Rawoens. *Special Issue of Linguistics*, kd 50, nr 6, lk 1371–1412.
- Traugott, Elizabeth Closs 1989. *On the rise of epistemic meanings in English: An example of subjectification in semantic change*. – *Language*, kd 65, nr 1, lk 31–55.
- Uiboaed, Kristel 2013. *Verbiühendid eesti murretes*. (Dissertationes philologiae estonicae Universitatis Tartuensis 34.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

The verb *saama* 'to get' in grammatical constructions

Keywords: polysemy, grammaticalisation, construction, verb *saama* 'to get', written Estonian

In the present article an overview is given of the development of the grammatical functions of the Estonian polysemous and polyfunctional verb *saama* 'get; can, become'. The article is a follow-up to an overview of the lexical usages of the same verb (Habicht, Tragel 2014). *saama* is an old Estonian verb with a long history of grammaticalization from a lexical motion verb to a modal auxiliary and to an auxiliary verb used in future constructions. The verb *saama* is frequent both in early and modern written Estonian, in particular due to the various grammatical functions expressed by *saama*-constructions. The Estonian *saama*-constructions contain non-finite verb forms such as the *-ma* infinitive (the original function of which is lative, referring to change as a directed process), *-da* infinitive (the original function of which is object, referring to acquisition as an object-bound process), and *-nud*, *-tud* participles (the original function of theirs is resultative, referring to a change). The Estonian passive construction of *saama* is a typological vessel of the properties and functions of both GET-passive and BECOME-passive, because the full verb of *saama* used to have and still has both of the meanings. Considering the use of the word and its constructions from 16th to 21st centuries, we suggest a grammaticalisation chain for the Estonian *saama*.

Ilona Tragel (b. 1968), PhD, University of Tartu, Institute of Estonian and General Linguistics, Associate Professor of General Linguistics; Estonian Institute / Beijing Foreign Studies University, Lecturer of Estonian, ilona.tragel@ut.ee

Külli Habicht (b. 1964), PhD, University of Tartu, Institute of Estonian and General Linguistics, Senior Researcher, kulli.habicht@ut.ee